

dels turistes que realitzen activitats de caire cultural és d'entre 9 a 9,8 dies, superior a l'estada de l'estat espanyol que era e 8,3 dies.

És de destacar que la forma com coneixen Catalunya és bàsicament per la recomanació de familiars i amics (29-34%) i per catàlegs d'agències de viatge (16-30%). Internet va suposar entre el 12-17%.

La despesa mitjana realitzada pels turistes culturals és de 462,86 euros (49,76 euros/dia) en el cas dels turistes que realitzen visites culturals, de 388,46 euros (39,63 euros/dia) en el cas dels que visiten ciutats o pobles i de 476,82 euros (52,98 euros/dia) en relació als que assisteixen a espectacles culturals. En aquest sentit podem dir que és força inferior a les dades facilitades per Turespaña.

Conclusió

Per concloure podríem esmentar que els principals problemes del turisme cultural al nostre país

Demostració de filatura tradicional de llana en el Dia Internacional dels Museus 2002 a la Colònia Vidal.

JORDI JUAN-TRESSERRAS

són, entre d'altres: la poca existència de catàlegs on accedir a llistats de productes culturals i de turisme cultural (val a dir que s'estan fent un esforç en aquest sentit com és el cas de l'Agenda de Turisme Cultural de Turisme de Catalunya o els catàlegs turístics de l'Oficina de Promoció Turística de la Diputació de Barcelona), les deficientes condicions d'accessibilitat a la major part de recursos, la necessitat de reconsiderar les polítiques de promoció que les entitats públiques i empreses privades han de desenvolupar, perquè el producte sigui una autèntica oferta turística, el problema greu que suposa la baixa comercialització dels productes de turisme cultural dins les ofertes existents de les agències de viatges i turoperadors estrangers; d'altra banda la mancança d'operadors turístics especialitzats i la presentació d'aquells productes que ja existeixen al mercat d'una oferta molt concentrada en les principals destinacions turístiques i en temàtiques lligades a les marques

més conegudes; així com la tendència a proposar rutes i/o itineraris que mostren greus carències de gestió. En aquest sentit hem de remarcar que una ruta no es pot mostrar com un simple títol o marca de producte turístic. Malgrat les iniciatives existents com és el cas del Curs de Postgrau en Turisme Cultural de la Universitat de Barcelona, la formació especialitzada a diferents nivells del sector cultural i turístic es necessària, especialment en relació a la creació, gestió i comercialització de productes de turisme cultural.

Notes

(1) Cal assenyalar que Port Aventura surt a les estadístiques com a producte cultural no pas perquè nosaltres ho considerem com a tal sinó perquè així consta a les dades facilitades per Turisme de Catalunya.

Dr. Jordi Juan-Tresserras

Coordinador del postgrau en Turisme Cultural de la UB

DOSSIER

JAUME JORNET

Turisme industrial, reflexions i algunes experiències per pensar-hi

El turisme industrial, un turisme cultural que té a veure amb el treball, la tecnologia i la vida

TOT TIPUS DE TURISME CULTURAL, o amb components industrials, és un viatge en l'espai (altres llocs, altres espais, altres fets culturals,...) i també en el temps ja que ens transporta a formes de vida ja passades que volem conèixer.

Si això resulta tan clar quan parlem del patrimoni artístic, i ens esgarriem quan algun recurs arquitectònic cau víctima de qualsevol catàstrofe o de la bar-

barie humana, encara ens costa donar aquest mateix valor al patrimoni preindustrial i industrial.

Les causes són diverses. D'una banda, l'arqueologia industrial rastreja entorn a un període històric força recent si el comparem al d'altres tipus de patrimoni (sobretot quan es tracta de béns construïts a partir de la revolució industrial). De l'altra, la majoria de vegades aquests recursos arquitectònics no compten amb el suficient valor "bellesa" comparat amb l'arquitectura històrica, sobretot la religiosa. Dit amb claredat: que ningú s'estranya quan, en tancar una instal·lació indus-

trial, aquesta caigui víctima de l'espoli, de la destrossa o de l'enderroc (normalment, per aquest ordre).

Llevat d'alguns casos d'autèntiques meravelles arquitectòniques, la majoria de vegades hem de cercar el seu interès en el passat històric i en les formes de vida i de treball que porta associades; és a dir, en les persones. L'altre element fonamental d'interès s'ha de buscar en la cultura tecnològica, en els sistemes productius i en les diferències que es van produint al llarg de les dècades que ha estat en funcionament.

Cada dia resulta més innegable que l'única forma de conservar un bé patrimonial (moble o immoble), sobretot en el cas de l'arquitectura civil –i cada vegada més, en la religiosa– és donar-li un altre ús diferent per al qual havia estat construït. L'ús turístic en serà un d'ells, i a ell em toca referir-me.

Des del programa de Turisme Industrial que impulsa, des de fa relativament poc, l'Oficina de Promoció Turística de la Diputació de Barcelona ens hem marcat uns objectius encaminats especialment a aquest fet al que abans fèiem referència. La principal fita

és ben òbvia: la promoció del patrimoni industrial com a recurs de turisme cultural, entenent la tecnologia com a forma cultural—no sempre reconeguda com a tal—amb el valor afegit dels altres elements humans que abans comentàvem.

Dels objectius més específics voldria només citar-ne un parell: un d'ells consisteix en procurar la conscienciació respecte a la importància d'aquest tipus de patrimoni com a conjunt d'elements d'identificació cultural i històrica. L'altre és presentar-lo com a un factor de reequilibri territorial i que té a veure amb el desenvolupament de productes turístics a la zona d'ubicació, a partir del seu passat industrial, per mitjà de la participació tant del sector públic com del privat.

En definitiva, que primer hem de dotar de valor allò que tenim per després posar-ho en funcionament a partir de l'ús turístic. D'altra banda, cal tenir ben clar que quan parlem de turisme, parlem de negoci i que no hi ha negoci si no se li presenta al públic una oferta de qualitat.

Les empreses visitables

Si bé en aquest article no en parlarem, vull deixar constància que per al nostre programa també té una gran importància la utilització turística de les visites a les empreses en actiu, com a forma de coneixement tècnic i com a didàctica d'aquella cultura tecnològica de la que fa un moment hem parlat, entre d'altres objectius més pragmàtics. No hi ha res més dinàmic que el temps ja que el passat es barreja amb el present i aquest és la porta del futur.

Una mirada cap enfora: unes experiències de transversalitat

Però la perspectiva que m'interessa presentar en aquest article rau en les possibilitats de transversalitat que ens dona el turisme cultural—i, per tant, l'industrial—quan el vinculem a altres tipus de turisme especialitzat o d'interès especial i, sobretot, amb l'oferta global dels territoris.

Tot i que és innegable la importància que va tenir la força del tèxtil amb el seu sistema de colò-

Ecomuseu de Bergslagen (Suècia) A. MIRALDA

nia i el passat miner del Berguedà per a Catalunya, que la comarca encara és rica en recursos patrimonials de caràcter industrial, parlar-ne de nou crec que seria força redundant i podríem, fins i tot, caure en la autocomplaença.

Els mitjans de comunicació, tant els especialitzats com els generals, han dedicat articles i pàgines senceres a parlar de la recuperació d'espais de patrimoni industrial tan interessants com el Museu de les Mines de Cercs o el Parc Fluvial de les Colònies del Llobregat, aquest conjunt que constitueix la concentració més gran d'aquest tipus de relació laboral. S'ha parlat també del Museu de la Fàbrica Asland, recentment obert, i del Museu del Transport de Catalunya, ambdós al Clot del Moro (junts però separats) i de les possibilitats que tenen altres recursos en vies de ser estructurats (la Ruta Minera, el parc arqueològic de Fumanya...). S'han escrit llibres, s'han elaborat projectes molt interessants que fins i tot han guanyat premis.

Per contra, vull intentar dedicar els paràgrafs següents a comentar algunes experiències europees, força diferents entre elles, però que analitzades, des d'un punt de vista obert, hi trobarem

una sèrie de punts en comú i unes concomitàncies que ens poden, crec jo, aportar alguns elements de reflexió.

Em permeto avançar que el desenvolupament turístic d'aquestes experiències ha propiciat quatre tipus d'impactes sobre els seus territoris que podrien resumir-se en els següents:

- La millora de l'entorn (impacte físic o geogràfic)
- Noves possibilitats de generar guanys (econòmic)
- El restabliment de noves expectatives d'ocupació i de revalorització territorial i, per tant, de fre al despoblament (social)
- Millora de la percepció cap enfora a partir de la revalorització d'un passat (simbòlic).

En alguns casos, s'han fet apostes més arriscades mentre que en d'altres s'ha optat per una oferta cultural més clàssica. En totes s'ha volgut donar un gir de 180° a la realitat passada, la mineria i la indústria. Però la constant en totes elles ha estat l'opció per la terciarització de la seva economia, a partir de projectes turístics, culturals i lúdics, que engloben diferents tipus de recursos i que persegueixen diversos tipus de públic.

L'Iron Bridge Valley of Invention

Durant la segona meitat del segle XVIII, la Gran Bretanya va ser l'encarregada d'aportar a la humanitat una nova era: la revolució industrial. El gran símbol d'aquest canvi mundial va ser, i continua essent-ho, el primer pont de ferro (*iron bridge*) construït al món. Situat a pocs quilòmetres de la ciutat de Telford, tra-

vessa el riu Severn en una vall que va constituir durant anys el nucli més important de producció del ferro de tot el món i que va posar les bases de tot el que ha suposat per a la indústria l'ús d'aquest metall.

Però, si el Regne Unit és el país peoner de la industrialització, també se'l pot considerar com el primer en utilitzar el seu patrimoni industrial com a recurs turístic.

Avui, quan els parcs d'atraccions multitudinaris amenacen en posar-nos al nostre abast totes les "cultures", construïdes en cartró pedra, l'*Iron Bridge Valley of Invention*, que parteix d'un element que és Patrimoni de la Humanitat des de 1986, representa un parc realment temàtic, basat en l'autenticitat del seu passat. En una àrea de poc menys de 10 km., s'agrupa un conjunt de museus i recursos turístics, tots ells situats en edificis industrials restaurats, que aprenen al visitant una oferta força variada, però sempre al voltant del que va ser el passat històric de la regió.

A més de poder trepitjar el primer pont de ferro del món, caminar per un antic túnel d'on s'extreia quitrà o passejar per la *ciutat victoriana de Blist Hill*—amb tots els seus antics edificis de serveis, on el públic pot observar en directe aquelles formes de vida minera o trobar-se amb esdeveniments tan curiosos com la representació d'unes noces de tipus victorià—el visitant pot gaudir d'una sèrie d'elements tan variats com el *Museum of the Gorge*, que mostra la pròpia història del pont; el *Broseley Pipeworks*, que conserva la maquinària per a la fabricació de pipes d'argila; el *Coalport China Museum*, amb interessantíssimes col·leccions de porcellana xinesa; o d'altres tipus de museus, com ara el del ferro o un altre de rajoles.

En el capítol de la interactivitat, caldria remarcar l'*Ingenuity*, obert ara fa un any. Un espai dedicat a la tecnologia on famílies i infants poden passar-se hores experimentant tot tipus de maquinària, enginyers per fabricar elements d'allò més quotidians o fer funcionar una antiga locomotora real.

I tot aquest gran complex temàtic, basat en la cultura tecnològica, està situat en una vall, com deïem antigament industrial,

però avui verda, frondosa i plena de grans espais verges per fer senderisme i en el marc d'una regió que conté els serveis turístics més variats: hotels de diverses categories, serveis de *bed & breakfast*, càmpings o diversos albergs, situats en antics espais industrials que havien estat emblemàtics.

Els seu ens gestor, un organisme format per un conjunt d'institucions públiques i privades, ha sabut posar a l'abast dels visitants les ofertes més variades per a l'oci cultural. Des d'un dens calendari d'activitats i esdeveniments fins a programes de visites per a famílies, escoles o grups amb diversos tipus d'itineraris i serveis.

L'Ecomuseu de Bergslagen

Aquesta regió sueca, tocant a la *Terra de Finesos*, pàtria del poeta Dan Anderson, va viure durant molts segles de la mineria del ferro. I com tantes altres terres mineres d'Europa, el fantasma de la reconversió s'hi va aparèixer a finals del segle XX, deixant-les en una situació més que delicada. I, com d'altres, ha hagut de buscar en el turisme part del reequilibri econòmic i la seva raó d'existir.

La llarga trajectòria minera li va deixar un bagatge patrimonial prou ampli, per poder posar a l'abast dels turistes una cinquantena de llocs visitables, tant de propietat privada com pública. Així, doncs, les mateixes mines, les foneries i forges que transformaven el metall, els habitatges dels obrers i dels amos, les centrals elèctriques, els alts forns, les factories de carbó vegetal i d'altres punts d'interès, mostren avui la seva història i l'evolució de la tecnologia del ferro que va anar desenvolupant-se a Bergslagen al llarg dels segles.

És una mirada tridimensional: ampla, ja que abraça tota la regió que s'estén des del centre de Suècia fins al mar Bàltic; cap al pasat del seu bagatge, però, sense menysprear una clara visió de futur. La zona consta de 24 termes municipals (200 km²), dels quals 22 van ser classificats per la UE "zones objectiu 2", és a dir, en declivi industrial o rural.

Bergslagen (en suec, *terra de mines*) va optar per la forma museogràfica francesa de l'ecomuseu.

I ho va fer, entre els 70 i els 80, a partir de la pròpia població autòctona, quan començà el fenomen de la reconversió.

La tradició associativa a Suècia ha estat, des de fa molts anys, un fenomen inqüestionable. D'altra banda, i sota el lema "excava allà on et trobis", en les últimes dècades, centenars de persones han regirat per tots els racons de la memòria col·lectiva, amb la creació per aquest motiu, d'un bon nombre de llocs de treball, especialment de tècnics.

El 1990 es creà una fundació que aglutinà set municipis (Ludvika, Smedjebacken, Fagersta, Norberg, Skinnskatteberg, Surahammar i Halstammar), dos museus provincials i els dos organismes turístics de la zona i que ha estat la figura jurídica de l'òrgan responsable del projecte.

L'Ecomuseu de Bergslagen és, avui, un dels atractius culturals més interessants del país. Mostra una història minera que arrenca de 20 segles enrera i que ha estat, des de l'Edat mitjana, la font

Tot aquest bagatge moble i immoble es combina amb d'altres ofertes patrimonials més immaterials, com ara la poesia de Dan Anderson o la pintura de Johan Ahlbäck, ambdós a cavall dels segles XIX i XX i testimonis de la realitat minera.

Dos altres elements interessants, des del punt de vista turístic, són els mitjans de transport que els visitants poden utilitzar, com ara un tren històric o els canals navegables, sense oblidar els camins i senders que poden ser recorreguts en bicicleta o a peu.

Una característica interessant a remarcar té a veure amb la tradició de voluntariat que abans esmentaven. La gestió es realitza amb molt poc personal remunerat, ja que la gran majoria de les tasques són realitzades per centenars de voluntaris, agrupats en el que s'anomenen "ecoassociacions", amb veu i vot a l'"ecoconsell regional", òrgan decisor del conjunt de recursos i que contempla, la formació continuada de guies i cursos su-

periors sobre història, economia i turisme.

Els responsables de l'Ecomuseu de Bergslagen comenten amb orgull que aquesta unió de grups i de persones que treballen tant en el terreny cultural com en el turístic ha fet possible posar en pràctica diverses iniciatives que conjuguen amb èxit els recursos de patrimoni industrial amb els turístics.

La ruta de la cultura industrial a la vall del Ruhr

Si bé els dos models exposats abans constitueixen dos exemples que permeten mostrar un passat industrial a partir de la interpretació dels seus components, les intervencions a la vall del Ruhr han anat molt més enllà. A banda de la remodelació dels innombrables elements patrimonials, i sense deixar de mostrar amb orgull els símbols del seu passat, alguns d'ells s'han convertit en contenidors de les més diverses formes d'oci. Des del que podríem anomenar turisme actiu (submarinisme, escalada, senderisme) a les més variades mostres de cultura absolutament contemporània (dansa, disseny, arts plàstiques...), passant per vessants més comercials o turístiques com les grans superfícies i hotels i la implantació de noves empreses no contaminants.

A partir de la dècada dels 60, una davallada continuada va anar afectant el que en el seu moment havia estat el símbol de l'anomenat miracle alemany. La regió del Ruhr, vinculada a la mineria del carbó i a la indústria de l'acer, i associada a grans noms com Leopold Hoesch, Friedrich Thyssen o Alfred Krupp, va anar veient com aquell miracle s'anava convertint en el fantasma de l'atur i la crisi econòmica. I com en els casos anteriors, l'afany innovador va haver de donar la volta a la situació.

Seria llarg descriure cadascun dels elements; fins i tot, enumerar-los. Solament l'anomenada "Ruta de la Cultura Industrial" consta de 25 subrutes amb diversos museus, colònies o poblats, punts emblemàtics d'observació, parcs, espais de lleure, etc. Per tant, ens centrarem en els que

Ecomuseu de Bergslagen (Suècia) A. MIRALDA

més important per a Suècia pel que fa a la producció del ferro. Una sèrie de mines –tant a cel obert com d'interior– s'han fet accessibles al públic, a partir de visites guiades. Forges i tallers mecànics o espais per fabricar carbó, mostren el seu funcionament a partir del treball en viu; diversos tipus d'habitatges, d'amos i d'obrers, s'obren a les visites, algunes d'elles teatralitzades. Un espai emblemàtic és l'Illa del Petroli, la primera refinaria del món, també amb la consideració de Patrimoni Mundial.

podrien considerar-se, des de la nostra òptica, com a més interessants i innovadors.

El pou XII de la mina Zollverein: Declarada paratge protegit el 1986, els alemanys anomenaven Zollverein com "la mina més bella del món". Ha estat des de sempre, un model de combinació entre enginyeria i arquitectura i el gran símbol del Ruhr. Avui, a més de convertir-se en un important museu sobre la mineria del carbó, conté una enorme sala d'exposicions d'escultures i art contemporani; el Centre de Disseny, projectat per Norman Foster a l'antiga farga de la mina, i un conegut restaurant, Le Casino, situat a l'edifici industrial.

Les mines de carbó Zollern: Una altra de les mines més importants de la regió. La presència de l'arquitectura Art Nouveau a les seves façanes dona un valor afegit a aquest museu miner. El seu interior mostra, a partir d'exposicions semipermanents i canviants, un gran nombre d'enginyers així com les diferents fases de la tecnologia minera. Les formes de vida queden paleses, a més, en els habitatges miners que es conserven.

El North Duisburg Landscape Park: Constitueix l'exemple més clar de reconquesta de la natura en l'espai industrial on l'empresa siderúrgica dels Thyssen havia estat treballant l'acer des de començament del segle XX.

Sense perdre les característiques industrials, aquest parc d'unes 200 Ha ofereix, d'una banda, espais industrials interiors per a la creació musical i escènica en forma d'extraordinaris decorats per a grups contemporanis de música i teatre, però també enormes espais oberts per al turisme actiu i més convencional. L'ascensió al punt més alt de la plataforma dels alts forns permet una mirada a un extraordinari horitzó industrial. Però, les nits ofereixen també un esplèndid espectacle: una creació artística a base de la il·luminació de tot un gran conjunt d'elements de l'antiga planta metal·lúrgica.

D'altres recursos a remarcar podrien ser el *Gasòmetre d'Oberhausen*, el cim del qual (117.5 m. d'alçada) mostra una de les visions més espectaculars de la vall

del Ruhr mentre que el seu interior, igual que el del *Hall of the Century*, creada per a la gran exposició Industrial de 1902, han esdevingut unes immenses naus per a exposicions.

Com dèiem abans, però, un dels trets més frapants d'aquests projectes és la integració de terres industrials –algunes, tan "antinaturals" com les que constitueixen les escòries de les mines– en una nova forma de presentar el paisatge natural, bé utilitzant-les com a sòl per a espècies exòtiques de plantes, bé per elles mateixes, adobades amb escultures realitzades a partir d'elements industrials. El símbol de tot aquest projecte és precisament el *Tetràedre* situat a Bottrop. Podríem parlar de molls que han reconvertit les sitges per a d'altres usos, canals fluvials, abans infectes i ara convertits en recursos turístics, de boscos i de senders aptes per a l'esport. La combinació de paisatge natural i paisatge industrial o miner són constants en aquesta experiència turística pensada per a tot tipus de públic.

En un terreny més comercial, és inevitable citar l'anomenat *Centro*, un centre comercial i lúdic situat a l'antiga fàbrica d'acer Thyssen, amb dues-centes botigues, multicinemes, grans magatzems, hotels i camps d'esports. És avui la gran superfície més visitada del país.

Amb diners públics, però també amb importants inversions privades, aquest nou miracle ha estat gràcies a l'acció de l'IBA, una

Panoràmica de Landschaftspark Duisburg Nord - Conca del Ruhr (Alemanya)

A. MIRALDA

societat mercantil, d'iniciativa pública, que ha actuat com a impulsora des de finals de la dècada dels 80. En la seva Comissió de Direcció, presidida pel mateix ministre de Desenvolupament Urbà del Land Rhenania de Nord-Westfàlia, hi prenen part altres departaments del "land", representants polítics, sindicals i econòmics de les ciutats implicades així com associacions professionals i de tipus social.

Molts dels projectes han tornat a ocupar persones que en l'anterior etapa industrial havien quedat en l'atur.

El patrimoni industrial com a recurs turístic a l'estat espanyol

En el conjunt de l'Estat podríem començar a albirar algunes iniciatives que pretenen vertebrar territoris des d'una perspectiva de transversalitat d'oferta turística àmplia, més o menys extensos i anteriorment centrats en el sector secundari.

Tot i que el cas més emblemàtic i desenvolupat és el cas de la Ria de Bilbao, crec que no ens

serveix aquí no per manca d'interès, ja que és, sens dubte, la iniciativa urbanística i turística més important que s'han realitzat al País Basc, sinó perquè s'ha desenvolupat des de l'òptica del centre d'una metròpoli a la qual s'hi han anat integrant els seus barris i poblacions annexes.

Podríem parlar de projectes que, tot i que comencen a perfil·lar-se amb un cert optimisme de futur, encara avui tenen grans deficiències bé estructurals o perquè no han acabat de perfil·lar la forma òptima de gestió, i sobretot perquè encara no compten amb la capacitat d'inversió que ha de permetre convertir-los en autèntiques destinacions turístiques.

Voldríem citar el cas de la Cuenca Minera de Riotinto, que agrupa set municipis de Huelva, entre els rius Tinto i Odiel, amb diversos tipus de patrimoni, al voltant de l'emblemàtica *Corta Atalaya*, una explotació minera a cel obert de 1.200 m. de llarg, 900 d'ample i amb una fondària de 335 m. A partir d'aquest reclam innegable, s'estan obrint camí diversos productes turístics que compten amb recursos industrials com ara un museu miner, maquinària i instal·lacions històriques, un poblat miner de tipus anglès o un tren també miner. A ells s'hi afegeixen altres elements patrimonials, com la necròpolis de La Dehesa o altres menys tangibles (gastronomia, folklore), amb un important potencial de paratge natural.

Al País Basc, està començant a desenvolupar-se un altre projecte: la Ruta de la Cultura Industrial por Gipuzcoa, un recorregut a partir de les marques identitàries del País Basc, amb la inclusió de deu espais museïtzats que abraquen diversos sectors (mineria, fabricació d'eines i de vaixells, la producció del ferro, el ciment, l'alimentació) i d'altres recursos turístics com espais naturals o l'artesania.

Molt menys desenvolupat està el Pla de Dinamització Turística de las Cuencas Mineras de Asturias. Un projecte que es planteja dinamitzar turísticament les valls mineres dels rius Nalón i Caudal. Un conjunt de municipis dedicats gairebé de forma exclusiva a l'ac-

tivitat minera del carbó, la qual, des de fa uns anys, ha entrat en fase de desaparició.

Un fet comú a tenir en compte: el turisme com a mecanisme vertebrador

Podríem dir que tots aquests casos que hem anat citant i, lògicament, molts d'altres que sens dubte anirien molt més enllà del marc d'aquest article, compten amb uns elements comuns i presenten una sèrie de característiques concomitants a tenir en compte.

Com dèiem al començament, caldria veure si, mirats des d'una òptica més o menys comarcal, o des d'un territori amb una dimensió raonable d'estructuració, amb un passat industrial i miner, amb una sèrie de recursos naturals d'excepció i amb un patrimoni arquitectònic i cultural tan ric com és el cas del Berguedà, ens podrien donar alguna pista.

En un intent de síntesi, doncs, aportem els elements de reflexió següents que es desprenen i dels casos que hem descrit:

- Tot ells han patit en les darreres dècades del segle XX les conseqüències de greus crisis econòmiques que han deixat en situació molt precària els territoris i els seus habitants.
- Han vist en la tercerització una possible sortida a la crisi o una forma d'apaivagar les seves conseqüències.
- Qualsevol de les iniciatives no han estat, en cap cas, accions aïllades d'una població o d'una institució sinó la conseqüència d'una planificació prèvia i coordinada de caràcter supramunicipal tot i respectant la gestió de cadascun dels elements.
- Aquesta planificació ha estat portada a terme des d'estaments del propi territori i comptant com a protagonistes els treballadors i treballadores, les seves famílies i les seves formes de vida.

- Que una part les persones en atur han col·laborat en els projectes, bé d'una forma desinteressada bé a partir dels llocs de treball que s'han creat.
- Que aquests projectes han servit per tornar a donar estructura als territoris afectats, bé retornant-los un passat que és el seu bagatge, bé evitant la despoblació i la degradació de part dels seus patrimonis industrials.
- Han comptat i compten amb potents òrgans de gestió, vinculats a institucions públiques i privades, però amb una capacitat important de gestió i coordinació dels objectius particulars de cada recurs.
- Els projectes no han estat pensats, en cap cas, per mostrar el patrimoni industrial com a únic reclam turístic sinó que sempre van associats a altres tipus de recursos (naturals, artístics, lúdics, gastronomia,...).
- Pel que fa a la cultura pròpiament industrial, els projectes i les reconversions de paratges i edifi-

cis han estat molt ben planificats i han comptat amb intervencions molt acurades i respectuoses.

- Pel que fa als productes culturals oberts al públic, a part del rigor científic necessari, compten amb una forma actualitzada i contemporània tant pel que fa a la presentació com als mateixos continguts que s'hi mostren.

Jaume Jornet Raventós

Director del programa de Turisme Industrial
Oficina de Promoció Turística de la Diputació de Barcelona

Ctra. Sant Fruitós, 32 - bxs.

Tel. 93 821 45 90

Fax 93 821 45 91

08600 Berga

 PLANA
a s s e s s o r i a s . l

forn de

Queralt

**PASTISSERIA
FLECA
RECORDS**

Pl. de la Creu, 1
Tel. 93 821 03 87
BERGA